

Προσεγγίζοντας τὴν ἐπιστημονικὴ σκέψη
τοῦ Μ. Βασιλείου μὲ βάση τὸ ἔργο του
᾽Ομιλίας εἰς τὴν Ἑξαήμερον

Ἰωάννη-Ἰωσήφ Δ. Παπαγεώργη*

Ἡ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης τοῦ Μ. Βασιλείου¹ ἀποτελεῖ, δίχως ἀμφιβολία, ἓνα ἰδιαίτερα σημαντικὸ ἐγχείρημα. Μὲ τὴν παροῦσα μελέτη ἐπιχειρεῖται μία διερεύνηση τῆς ἐν λόγω προβληματικῆς, μὲ βάση τὸ ἔργο τοῦ ἱεροῦ πατρός, ᾽Ομιλίας εἰς τὴν Ἑξαήμερον. Δίχως νὰ δίδεται ἔμφαση στὴ διεξοδικὴ ἀνάλυση τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιδράσεων ἢ τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας του, σκοπὸς τῆς μελέτης εἶναι ἡ σκιαγράφηση τοῦ ἐπιστημονικοῦ τρόπου τοῦ «σκέπτεσθαι» τοῦ ἱεροῦ πατρός, ὁ ὁποῖος συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν προσπάθειά του γιὰ τὴ «δόμηση τῆς ἀλήθειας». Ὅπως χαρακτηριστικὰ τονίζει ὁ Στ. Παπαδόπουλος, ὁ Μ. Βασίλειος, δίχως νὰ ἐχθρεύεται τὴ φιλοσοφία, φθάνει στὴν ἐξῆς σημαντικὴ διαπίστωση, ὅτι ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ δὲν ἔχει δική της γλῶσσα γιὰ νὰ ἐκφραστεῖ. Γλῶσσα καὶ δομικὸ ὑλικὸ γιὰ τὴν ἀλήθεια εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ ἀνθρώπου, στὸν ὁποῖο ἀπευθύνεται, ἡ δομὴ κάθε ἐποχῆς, στὴν ὁποία κηρύσσεται ἡ ἀλήθεια. Ὁ Θεὸς δὲν ἀποκαλύπτει γλῶσσα καὶ δομές, ἀλλὰ τὴν ἀλήθεια. Καὶ

* Ὁ Ἰωάννης-Ἰωσήφ Δ. Παπαγεώργης εἶναι διδάκτωρ Θεολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ θεολόγος ἐκπαιδευτικός.

1. Ἐνδεικτικὴ βιβλιογραφία: Στ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία Β΄. Ὁ τέταρτος αἰώνας (Ἀνατολὴ καὶ Δύση)*, Ἀθήνα²1999, σσ. 355-407. Β. Τατάκης, *Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ χριστιανικὴ σκέψη*, ἐκδ. Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Ἀθήνα 1960. Π. Χρήστου, *Ὁ Μ. Βασίλειος. Βίος καὶ πολιτεία, συγγράμματα, θεολογικὴ σκέψις*, ἐκδ. Πατριαρχικὸν Ἴδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Ἀνάλεκτα Βλατάδων 27, Θεσσαλονίκη 1978. Y. Courtonne, *S. Basile et l'hellénisme. Étude sur la rencontre de la pensée chrétienne avec la sagesse antique dans l'Hexaéméron de Basile le Grand*, Paris 1934. R. Gregg, *Consolation Philosophy. Greek and Christian Paideia in Basil and the two Gregories*, Cambridge 1976.

ὅσο πιὸ καθολικές, ὅσο πιὸ καλλιεργημένες, εἶναι οἱ χρησιμοποιούμενες δομές, τόσο μεγαλύτερος κύκλος πιστῶν δέχεται μέσω αὐτῶν τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐπιλογή τῶν λέξεων καὶ τῶν δομῶν εἶναι ἔργο τοῦ θεολόγου².

Ἡ χρησιμοποίηση καὶ συνάμα ἀξιοποίηση τῆς «πρότερης» φιλοσοφικῆς (ἐπιστημονικῆς) γνώσης, καθὼς καὶ ἡ διάκριση μεταξὺ τῶν «μορφῶν» καὶ τοῦ περιεχομένου στὴν χρησιμοποιούμενη φιλοσοφικὴ ὀρολογία, ἀποτελεῖ μία προσπάθεια γιὰ τὸν «προσδιορισμό» ἐνὸς «ἐπιστημολογικοῦ» πλαισίου κατὰ τὸ ὅποιο ἡ θεολογία καὶ ἡ φιλοσοφία (ἐπιστημονικὴ γνώση) «διαλέγονται» δημιουργικὰ μὲ σκοπὸ τὴν ἐκπλήρωση δύο σημαντικῶν στόχων: α) τὴ διδασκαλία καὶ διάδοση τῆς χριστιανικῆς πίστεως μὲ τρόπο εὐληπτο καὶ κατανοητὸ καὶ β) τὴν «ἐνθάρρυνση» τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, γιὰτὶ ὁ «κόσμος» («σύμπαν»-«δημιουργία») δὲν ἀποτελεῖ πλέον τὸ πεδίο δράσεως «θεοτήτων» ποὺ θὰ πρέπει νὰ «ἐξευμενιστοῦν», ἀλλὰ τὸ δημιούργημα τοῦ Θεοῦ, μέσα ἀπὸ τὴν ἐξέταση καὶ διερεύνηση τοῦ ὁποῖου (τοῦ κόσμου), ὁ ἄνθρωπος δοξάζει τὸν Δημιουργό.

Ἡ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τοῦ ἐν λόγῳ ἐπιστημολογικοῦ πλαισίου προϋποθέτει τὴ μελέτη τοῦ ἰδιαιτέρως σημαντικοῦ ἔργου τοῦ ἱεροῦ πατρὸς Ὁμιλίου εἰς τὴν Ἑξαήμερον³. Οἱ Ὁμιλίες αὐτὲς ἀποτελοῦν ἓνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τοῦ ἐπιστημονικοῦ τρόπου σκέψεως τοῦ Μ. Βασιλείου ἢ ἀνάγνωσις, πόσο δὲ μᾶλλον ἡ ἐρμηνευτικὴ προσέγγισή του, ἀπαιτεῖ καὶ προϋποθέτει ἰδιαίτερη προσοχή. Ὅπως πολὺ σωστὰ παρατηρεῖ ὁ Π. Χρήστου, αὐτὲς οἱ Ὁμιλίες δύνανται νὰ θεωρηθοῦν καὶ ὡς διαλέξεις ἢ ὡς Κεφάλαια πραγματείας, ἐνῶ εἰσάγουν κάτι τὸ πρωτοφανὲς στὴ χριστιανικὴ ἱστορία, τὴν ἐλληνικὴ ἐπιστήμη στὴ χριστιανικὴ θεολογία.

2. Στ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία Β', ὁ.π.*, σ. 359 «Τὸ ἐγχείρημα τοῦ Βασιλείου γιὰ τὴν δόμηση τῆς ἀλήθειας, γιὰ τὴ μορφοποίηση τῆς χριστιανικῆς ὑπάρξεως, ἦταν τὸ μεγαλύτερο σὲ βάθος καὶ τὸ πρῶτο ἐκτεταμένο ποὺ κυρώθηκε ὡς γνήσιο στὴν Ἐκκλησία. Ὁ θεολόγος ποὺ διακρίνει στὴν ὀρολογία μορφή καὶ περιεχόμενο εἶναι ὀρθόδοξος. Ἀντίθετα, ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἔχει τὴν ἀρετὴ τῆς διακρίσεως γίνεται κακόδοξος».

3. PG 29, 4-208, J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus, series graeca*, Paris 1857-1866. BEΠ, 51, *Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων*. ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1955 ἐξ. ΕΠΕ 4, *Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας*, Πατερικαὶ ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1972 ἐξ. Στὸ παρὸν ἄρθρο οἱ παραπομπὲς στὸ ἔργο τοῦ Μ. Βασιλείου Ὁμιλία εἰς τὴν Ἑξαήμερον προέρχονται ἀπὸ τὴν ΕΠΕ 4.

Οι γνώσεις στο πεδίο τής φυσικής, πού είχε αποκτήσει στις Σχολές τών Ἀθηνών, τίθενται στήν ὑπηρεσία τοῦ ἱεροκλήρουκα. Δέν ἔχει ιδιαίτερη σημασία ὅτι πολὺ συχνὰ οἱ ἀπόψεις τών φιλοσόφων καὶ τών ἐπιστημόνων ἀντικρούονται, σημασία ἔχει τὸ ὅτι συζητοῦνται μὲ πολλή προσοχή καὶ κατανόηση⁴. Αὐτὴ ἡ συζήτηση, ἡ ὁποία γίνεται μὲ κριτικὴ διάθεση καὶ σκέψη, φανερώνει ὄχι μόνο τὴ θεολογικὴ κατάρτισή του ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνήσυχο ἐπιστημονικὸ πνεῦμα του καὶ ἀποτελεῖ ἓνα παράδειγμα γιὰ τὸν «χριστιανὸ ἐπιστήμονα» διαχρονικά.

Ὁ ἐρευνητὴς τοῦ συγκεκριμένου ἔργου πρέπει νὰ συνυπολογίσει τόσο τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο δράσεως τοῦ ἱεροῦ πατρὸς ὅσο καὶ τοὺς στόχους πού θέτει ὁ ἴδιος, νὰ κάνει δηλαδὴ κατανοητὴ καὶ ἀποδεκτὴ τὴ διαλεκτικὴ σχέση μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ θεολογίας, νὰ προσδιορίσει τὰ ὅρια μεταξὺ ἐπιστημονικῆς (φιλοσοφικῆς) γνώσεως καὶ πίστεως καὶ νὰ ἐνθαρρύνει ἔτι περισσότερο τὴν ἐπιστημονικὴ (φιλοσοφικὴ) ἔρευνα τοῦ κόσμου, καθ' ὅσον αὐτὸς ἀποτελεῖ δημιουργία τοῦ Θεοῦ. Ἡ παράλειψη ἢ ἡ ὑποτίμηση τῆς παραπάνω στοχοθεσίας τοῦ Βασιλείου εἶναι πιθανὸν νὰ ὀδηγήσει σὲ ἐσφαλμένα συμπεράσματα σχετικὰ μὲ τὴ σπουδαιότητα τοῦ ἐν λόγω ἔργου του⁵. Ἡ ἄποψη δὲ ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Μ. Βασιλείου Ὀμιλία εἰς τὴν Ἑξαήμερον εἶναι ἓνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα νὰ προσαρμοσθεῖ ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη στὸν «ἀσφυκτικὸ κλοιό» τῆς ἰουδαϊκῆς κοσμολογίας⁶, ἀποτελεῖ μία λανθασμένη ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τών πραγματικῶν προθέσεων τοῦ ἱεροῦ πατρὸς. Ἐπιπλέον, ἡ ἀξιολόγηση τοῦ ἐπιστημονικοῦ τρόπου σκέψεως τοῦ Βασιλείου πρέπει νὰ στοχεύει πρῶτιστα σὲ μία εὐρύτερη τρόπον τινὰ θεώρηση τοῦ ἐν λόγω ἔργου. Ἀντίθετα, ἡ περαιτέρω σύνδεση τών ἀπόψεων τοῦ ἱεροῦ πατρὸς

4. Π. Χρήστου, Ὁ Μ. Βασίλειος. Βίος καὶ πολιτεία..., ὁ.π., σ. 137: «Ὁ Βασίλειος δύναται νὰ κριθῆ βάσει τών συγχρόνων του μόνον. Συλλέγει ὅ,τι καλύτερον ἐξέφερον ἢ ἐπιστήμη τών συγχρόνων του καὶ προσθέτει συχνάκις τὴν γνώμη του ἢ ὁποία ἦτο συνήθως σοφία».

5. Ἕνα παράδειγμα λανθασμένης ἐρμηνευτικῆς προσέγγισης εἶναι ἡ ἄποψη τῆς Χριστίνας Γ. Ἀγγελίδη ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ ἐνόραση τών πρώτων πατέρων ὑποχωρεῖ μπροστὰ στὶς τρέχουσες ἐκκλησιαστικὲς ἀνάγκες καὶ ὅτι ἡ διαίρεση μεταξὺ συμβολισμῶν καὶ πραγματολογικῶν δεδομένων ἀκυρώνεται ἐνῶ οἱ ἀστρονομικὲς παρατηρήσεις ὑποτάσσονται στὰ ἱερά κείμενα καὶ ὑπηρετοῦν τὸ σχῆμα πού περιγράφεται στήν Ἑξαήμερο τῆς κοσμοποιίας. Βλ. Χριστίνα Γ. Ἀγγελίδη, *Ἡ Γῆ καὶ τὸ Σύμπαν. Ἑλληνικὴ ἐπιστήμη καὶ χριστιανικὲς ἐρμηνείες*, ἐκδ. Ἴδρυμα Γουλανδρῆ-Χόρν, Ἀθήνα 1996, σσ. 28-29.

6. Βλ. Χριστίνα Γ. Ἀγγελίδη, ὁ.π., σ. 29.

μέ σύγχρονες ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις, μέσα ἀπὸ μία λεπτομερῆ ἔκθεση καὶ ἀνάλυση ἐπιστημονικῶν δεδομένων, μολονότι ἐνδιαφέρουσα, θεωροῦμε ὅτι δὲν ἐκφράζει τὴ βαθύτερη στοχοθεσία γιὰ τὴν ὁποία καὶ γράφτηκε τὸ ἔργο αὐτό⁷.

Ὅσον ἀφορᾷ λοιπὸν αὐτὸ τὸ ἰδιαίτερης σημασίας ἔργο τοῦ Βασιλείου, τὸ ὁποῖο καὶ ἀποτελεῖ προϊόν ὠρίμου σκέψεως, θὰ πρέπει ἀρχικὰ νὰ ἐντοπίσουμε μία βασικὴ προτεραιότητά του: νὰ κάνει σὲ ὄλους κατανοητὸ ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστη δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀποφεύγει τὸν «ἐπιστημονικὸ

7. Γιὰ μία σύγχρονη προσέγγιση τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου τοῦ Μ. Βασιλείου, σχετικὰ μετὰ τὴν ἐπιστὴμὴ τῆς Γεωλογίας, βλ. Μιχ. Δ. Δερμιτζάκης, *Γεωλογικὲς προσεγγίσεις στὴν Ἑξαήμερο τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, ἐκδ. Ἄρμος, Ἀθήνα 2007. Στὴν ἐργασία του αὐτὴ ὁ Δερμιτζάκης ἐπιχειρεῖ μία ἐνδιαφέρουσα ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τῆς *Ἑξαήμερου*, μέσα ἀπὸ τὴν παράθεση δεδομένων ἀπὸ τὴν ἐπιστὴμὴ τῆς Γεωλογίας. Εἶναι ὀρθὴ ἢ ἀποφῆ τοῦ ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ξεπερνάει τὴν εἰδωλολατρικὴ στάση πρὸς τὸ κοσμοεἶδωλο, ὅσο καὶ τὴν ἐκλεπτυσμένη φιλοσοφικὴ, καθὼς καὶ ὅτι (μετὰ τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Βασιλείου) ἔχουμε τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ κόσμου ἀπὸ εἰδωλολατρικὰς ἀντιλήψεις, ἐνῶ ἡ φύση, μολονότι κάποιος τὴ δημιουργεῖ καὶ τὴ διαφεντεύει, γίνεται ἐλεύθερη, νομοτελειακὴ, ἀνεξάρτητη ἀπὸ θεϊκὰς καὶ δαιμονικὰς ἐξουσίες. Βλ. Μιχ. Δερμιτζάκης, ὁ.π., σσ. 40-41. Ἡ προσπάθεια ὅμως τῆς προσαρμογῆς τοῦ ἔργου τοῦ Βασιλείου σὲ σύγχρονες ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις καὶ δεδομένα, μολονότι ἐνδιαφέρουσα, θεωροῦμε ὅτι δὲν ἐκφράζει τὴ βαθύτερη θεολογικὴ προβληματικὴ καὶ «στοχοθεσία» τοῦ ἱεροῦ πατρός. Ἐνδιαφέρουσα ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἀποφῆ τοῦ Ἐμμ. Δανέζη, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει τὸ ἐν λόγῳ ἔργο τοῦ Βασιλείου ὡς ἓνα παράδειγμα σύνδεσης μετὰ τὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ· βλ. Ἐμμ. Δανέζη, «Θεολογικὴ Σκέψη καὶ Σύγχρονη Ἐπιστημονικὴ Γνώση», *Πρακτικὰ Ἡμερίδος: Ἡ Συμβολὴ τῶν Ἑλλήνων κληρικῶν στὸν ἑλληνικὸ Διαφωτισμὸ καὶ στὴν Ἀναγέννηση τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν*, Πεντέλη, 5 Νοεμβρίου 2009, [Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη 26], ἐκδ. Κλάδος Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καὶ Μορφωτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σ. 91. Βλ. Ἐμμ. Δανέζη, ὁ.π., σ. 91: «Ὅπως μᾶς διδάσκει ἡ Πατερικὴ Γραμματεία, ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξη τοῦ Χριστιανισμοῦ τοὺς πρώτους μ.Χ. αἰῶνες, ἡ ἀντίθεση ἀφοροῦσε μόνον τὴ θεολογικὴ συγκρότηση τοῦ Ἐθνικοῦ κόσμου καὶ ὄχι τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ φιλοσοφικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ σκέψη. Τὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνα καὶ τῶν προσωκρατικῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἀποτελοῦσαν τὴ βάση πολλῶν κειμένων τῶν πατέρων τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, προκειμένου νὰ ἐξηγηθοῦν πολλὰ σημεῖα τῶν ἱερῶν κειμένων (ὅπως π. χ. Μ. Βασιλείου, *Ὅμιλος εἰς τὴν Ἑξαήμερον*)». Ἐπ' αὐτοῦ θεωροῦμε ὅτι ἡ ἀποφῆ τοῦ Ἐμμ. Δανέζη, ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνα καὶ τῶν προσωκρατικῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἀποτελοῦσαν τὴ «βάση» πολλῶν κειμένων τῶν πατέρων (ὅπως καὶ γιὰ τὴν *Ἑξαήμερο* τοῦ Βασιλείου), εἶναι ἀνακριβής. Τὰ κείμενα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας δὲν ἀποτελοῦσαν τὴ «βάση» γιὰ τὰ ἔργα τῶν πατέρων ἀλλὰ ἓνα «ἐργαλεῖο», μέσα ἀπὸ τὴ μεθοδικὴ ἀξιοποίηση τοῦ ὁποῖου ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία δύναται νὰ καταστεῖ πιὸ εὐληπτὴ καὶ κατανοητὴ.

καὶ φιλοσοφικὸ» λόγο, ἀλλὰ νὰ «διαλέγεται» μὲ αὐτὸν δημιουργικά. Ἡ πρόθεσή του αὐτὴ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἐκπληκτικὴ εὐρυμάθειά του σὲ θέματα ἐρμηνείας τῆς φύσεως καὶ τοῦ κόσμου. Ἡ παράθεση πληθώρας πληροφοριῶν καὶ δεδομένων ἀπὸ τὶς φιλοσοφικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς κατακτήσεις τῆς ἐποχῆς του (καὶ προγενέστερα) γίνεται μὲ ἕναν τρόπο μεθοδικὸ καὶ πάντοτε μὲ κριτικὴ διάθεση καὶ σκέψη. Παρακάτω λοιπὸν ἐπιχειρεῖται ἡ ἀποσαφήνιση τοῦ ἐπιστημονικοῦ τρόπου σκέψεως τοῦ ἱεροῦ πατρὸς, μέσα ἀπὸ τὴν ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση συγκεκριμένων πηγῶν ἀπὸ αὐτὸ τὸ σπουδαῖο ἔργο του.

Ἀρχικά, ἡ κριτικὴ διάθεση καὶ θεώρηση τῆς προγενέστερης φιλοσοφικῆς (ἐπιστημονικῆς) γνώσης φαίνεται ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο παράδειγμα. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ ἱερὸς πατὴρ ἀποδέχεται τὴ θεωρία τοῦ Ἐμπεδοκλέους ὅτι ὁ κόσμος «ἀποτελεῖται» ἀπὸ τέσσερα στοιχεῖα (γῆ, νερό, ἀέρα καὶ πῦρ)⁸, τονίζοντας παράλληλα ὅτι μέσα στὸ κάθε στοιχεῖο ὑπάρχουν καὶ τὰ ὑπόλοιπα. Ἀποδέχεται δηλαδὴ τὴν ἐν λόγω φιλοσοφικὴ θεωρία, τὴν προσαρμόζει ὅμως στὴν ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψη, καθ' ὅσον ἡ αἰτία τῆς ἕνωσης τῶν «στοιχείων» αὐτῶν μεταξὺ τους δὲν εἶναι μία «φυσικὴ» (κτιστὴ) δύναμη ἀλλὰ ἡ «δύναμη» ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸν Θεό⁹. Μὲ τὸν τρόπο αὐτόν, παράγει μία «νέα γνώση» ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, κατακρίνει τὴ θεωρία τοῦ Ξενοφάνη ὅτι ἡ γῆ στηρίζεται ἐπὶ «ἀπείρου στερεοῦ σώματος»¹⁰ καὶ ἐρμηνεύει στὸν Ψαλμὸ 74, 4 («ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς») τὸν ὄρο «στῦλοι» ὅτι σημαίνει τὴ «δύναμη» ποὺ τὴ συγκρατεῖ: «τὴν συνεκτικὴν

8. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Α', ΕΠΕ, σ. 46, 28: «πρῶτον μὲν ὅτι πάντα ἐν πᾶσιν μέμικται, καὶ ἐν γῆ εὐρήσεις καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα καὶ πῦρ, εἶγε ἐκ λίθων μὲν πῦρ ἐξάλλεται, ἐκ σιδήρου δέ, ὅς καὶ αὐτὸς ἀπὸ γῆς ἔχει τὴν γένεσιν, πῦρ ἄφθονον ἐν ταῖς παρατρίψεσι πέφυκεν ἀπολάμπειν». Βλ. Διογένους Λαερτίου, Βίοι φιλοσόφων, 8, 76: «Ἐδόκει δὲ τῷ Ἐμπεδοκλεῖ τάδε· στοιχεῖα μὲν εἶναι τέτταρα, πῦρ ὕδωρ γῆν ἀέρα· Φιλίαν θ' ἢ συγκρίνεται (ἐνώνεται) καὶ Νείκος ᾧ διακρίνεται (ἀποχωρίζονται)».

9. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Β', σ. 72, 11: «ὄλον δὲ τὸν κόσμον ἀνομοιομερῆ τυγχάνοντα ἀρρήκτω τινὶ φιλίας δεσμῷ εἰς μίαν κοινωνίαν καὶ ἀρμονίαν συνέδησεν». Ὅπως φαίνεται στὸ σημεῖο αὐτό, ὁ Μ. Βασίλειος ἀποδέχεται ἕναν «ἄρρηκτο δεσμό» μεταξὺ τῶν κτιστῶν ὄντων, ἀκόμη καὶ ὅταν αὐτὰ βρίσκονται σὲ μεγάλη ἀπόσταση μεταξὺ τους.

10. Ἀριστοτέλους, Περὶ Οὐρανοῦ, 2, 13: «Οἱ μὲν γὰρ διὰ ταῦτα ἄπειρον τὸ κάτω τῆς γῆς εἶναι φασιν, ἐπ' ἄπειρον αὐτὴν ἐρρίζωσθαι λέγοντες, ὥσπερ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος».

αὐτῆς δύναμιν στύλους εἰρῆσθαι νόμισον»¹¹. Ὁ ἀγιογραφικὸς ὅρος δὲν ἐκλαβάνεται κυριολεκτικά, ἀλλὰ ἀποκτᾶ ἀλληγορικὴ σημασία καὶ ὁδηγεῖ ἀπὸ τὸν «ἀνθρωπομορφισμό» σὲ μία πιὸ λογικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἐξήγηση. Παραθέτει μάλιστα καὶ ἓνα λογικὸ ἐπιχείρημα κατὰ τῆς θεωρίας τοῦ Ξενοφάνη τονίζοντας ὅτι, ἐὰν ὑποθέσουμε ὅτι ὑπάρχει ἓνα «ἕτερον σῶμα» (στερεό) τὸ ὁποῖο στηρίζει τὴ γῆ γιὰ νὰ μὴν «πέσει κάτω», τότε θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχει καὶ ἓνα ἄλλο «σῶμα» ποῦ θὰ στηρίζει αὐτό (δηλ. τὸ σῶμα ποῦ στηρίζει τὴ γῆ) καὶ κάθε φορὰ θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε καὶ ἀπὸ ἓνα «στήριγμα τοῦ στηρίγματος». Κάθε φορὰ δηλαδὴ ποῦ θὰ βρίσκουμε μία «βάση», θὰ ἀναζητοῦμε ἐπ' ἄπειρον τὴ «βάση τῆς βάσεως» καὶ ἐπομένως θὰ χρειάζεται ὅλο καὶ μεγαλύτερη στηρικτικὴ δύναμη, ἢ ὁποῖα θὰ δύναται νὰ σηκώνει ὅλο μαζί τὸ «ὑπεράνω αὐτῆς βάρους»¹². Κατὰ συνέπεια, δὲν εἶναι λογικὴ ἢ συγκεκριμένη φιλοσοφικὴ θεωρία.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ κριτικὴ θεώρηση τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας τοῦ Ξενοφάνη ἀπὸ τὸν Βασίλειο δὲν περιορίζεται στὴν παράθεση ἑνὸς ἀγιογραφικοῦ χωρίου, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ στὴν ἀξιοποίηση λογικῶν ἐπιχειρημάτων, μᾶς φανερώνει τὴν κριτικὴ του διάθεση καὶ σκέψη ἀπέναντι στὴν «πρότερη (φιλοσοφικὴ) γνώση». Μέσα λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀξιοποίηση καὶ τὴν κριτικὴ τῆς πρότερης γνώσης, ὁ «ἐρευνητὴς» Βασίλειος παράγει μία «νέα γνώση», ἢ ὁποῖα καθορίζεται ἀπὸ ἓναν ὑπερβατικὸ, μετα-ἐπιστημονικὸ, παράγοντα, τὴ χριστιανικὴ δηλαδὴ πίστι¹³. Ὁ συγ-

11. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Α', σ. 52, 35.

12. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Α', σ. 52, 34: «καὶ ὅσω ἐπὶ πλείον τῷ λόγῳ προίεμεν, τοσοῦτω μειζόνα τὴν συνειρσιτικὴν ἀναγκαζόμεθα δύναμιν ὑπεισάγειν, ἢ πρὸς ὅλον ὁμοῦ δυνήσεται τὸ ὑπερκείμενον ἀντιβαίνειν».

13. Ἡ συγκεκριμένη μέθοδος ἀξιοποίησης καὶ παραγωγῆς τῆς γνώσεως ἀπὸ τὸν Μ. Βασίλειο ἔχει χαρακτηριστικὰ ποῦ προσιδιάζουν σὲ σύγχρονες ἐπιστημονικὲς μεθόδους. Ἐνδεικτικὰ περὶ γνωσιολογίας βλ. Γ. Ρουσόπουλος, *Γνωσιολογία. Φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς παράστασης*, ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 2009. Εἰδικώτερα βλ. Γ. Ρουσόπουλος, ὁ.π., Κεφ. «Ὁ χαρακτήρας τῆς ἐπιστημονικῆς πρακτικῆς: ἀντικείμενο ἔρευνας καὶ ἀντικείμενο γνώσης», σ. 112: «Ἡ νέα γνώση ἀποτελεῖ εἴτε δημιουργικὴ ἀνασυγκρότηση τῆς πρότερης γνώσης (μὲ τὴν ὁποῖα εἶναι ἐφοδιασμένος ὁ ἐρευνητὴς προτοῦ ἀκόμη ἀρχίσει τὴν ἔρευνά του) -καὶ συνεπῶς δὲν ἀπαιτεῖ διεξαγωγὴ ἔρευνας- εἴτε δημιουργικὴ σύνθεση τῆς πρότερης γνώσης μὲ τὴν πρωτογνώση (ποῦ προέκυψε στὸν τόπο ἔρευνας ἀπὸ τὴν διεξαγωγὴ τῆς). Ἡ νέα γνώση, πιὸ συγκεκριμένα, προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀλλοίωση, ἐνωσμάτωση ἢ προσαρμογὴ, ἀντικατάσταση ἢ ἀναδιάταξη τῆς πρότερης

κεκριμένος μετα-επιστημονικός παράγοντας, ἄν καὶ ἀποτελεῖ προῖον ἀποκάλυψης καὶ ὄχι λογικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς παρατήρησης, οὐδὲν ὁλοῦς περιορίζει τὴν ἐπιστημονικὴ σκέψη τοῦ «ἐρευνητῆ» Βασιλείου, ἀλλὰ ἀντίθετα τὸν τροφοδοτεῖ μὲ «ἀστείρευτη» διάθεση γιὰ λογικὴ ἐξερεύνηση τοῦ κόσμου-Δημιουργίας πέρα ἀπὸ τὶς μυθοπλασίες τῆς ἀρχαιοελληνικῆς εἰδωλολατρικῆς παράδοσης.

Ἡ χρῆση τῶν μύθων στὴ θρησκευτικὴ παράδοση τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶναι ἀναφίβολα μία σημαντικὴ διαπίστωση. Ὁ Ἀριστοτέλης, γιὰ παράδειγμα, στὸ ἔργο του *Μετὰ τὰ Φυσικά* κάνει λόγο γιὰ τὴ χρῆση τῶν μύθων στίς (θρησκευτικῆς) παραδόσεις «τῶν παλαιῶν». Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο χρησιμοποιοῦνται οἱ μῦθοι εἶναι ἡ πρόκληση τῆς ὑπακοῆς τοῦ ὄχλου καὶ ἡ ἐπωφελῆς τήρηση τῆς ἔννομης τάξεως καὶ τοῦ συμφέροντος: «Τὰ δὲ λοιπὰ μυθικῶς ἤδη προσῆκται πρὸς τὴν πειθῶ τῶν πολλῶν καὶ πρὸς τὴν εἰς τοὺς νόμους καὶ τὸ συμφέρον χρῆσιν»¹⁴. Τὴ σύνδεση τοῦ (θρησκευτικοῦ) μύθου μὲ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία ἤδη ἀπὸ τὴν ὁμηρικὴ ἐποχὴ τονίζει καὶ ὁ Μ. Ρ. Nilsson¹⁵. Ἐπιπλέον, ὅπως παρατηρεῖ ὁ

γνώσης, ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς πρωτογνώσης ποὺ παρήγαγε ὁ ἴδιος ἢ ἄλλοι ἐρευνητὲς πρὶν ἀπὸ αὐτὸν στὸν τόπο ἔρευνας». Βλ. καὶ ὁ ἴδιος, *ὁ.π.*, σ. 121: «Ἀνάλογης σημασίας εἶναι οἱ μετα-επιστημονικοὶ παράγοντες ποὺ ἐπηρεάζουν τὴν ἐπιστημονικὴ πρακτικὴ, καὶ στὴ συνέχεια ἐπηρεάζονται ἀπὸ αὐτήν. Οἱ φιλοσοφικῆς ἀντιλήψεις τῶν ἐρευνητῶν (ποὺ ἐνδεχομένως διαμορφώθηκαν πολὺ πρὶν ἀρχίσει ἓνα ἐρευνητικὸ πρόγραμμα, καὶ συνεπῶς, ἀποτελοῦν συστατικὸ στοιχεῖο τῆς βιογραφίας τους) καὶ προπαντὸς οἱ φιλοσοφικοὶ προβληματισμοὶ ποὺ ἐγείρονται ἐξαιτίας τῶν προβλημάτων καὶ τῶν ἀδιεξόδων μὲ τὰ ὁποῖα ἔρχεται ἀντιμέτωπη ἡ ἐπιστημονικὴ πρακτικὴ παίζουν σημαντικὸ ρόλο».

14. Βλ. Ἀριστοτέλους, *Μετὰ τὰ Φυσικά*, Λ 1074b, ἐκδ. Τὰ ἅπαντα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Συγγραφέων, Ἀριστοτέλους, *Μετὰ τὰ Φυσικά*. Ἀρχαῖο κείμενο, μετάφραση, σημειώσεις Νικ. Κυργιόπουλου, Ἐπιστημονικὴ Ἐταιρεία τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων Πάπυρος, σ. 546. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρεται στὸ σημεῖο αὐτὸ σὲ μία πολὺ παλαιὰ παράδοση ἐκπεφρασμένη σὲ σχῆμα μύθου, ὅτι τὰ ἄστρα εἶναι θεοί, καὶ ὅτι τὸ «θεῖον» περικυκλώνει ὀλόκληρη τὴν φύση, βλ. Ἀριστοτέλους, *ὁ.π.*, σ. 546.

15. Βλ. Μ. Ρ. Nilsson, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς θρησκείας*, ἐκδ. Παπαδήμα, Ἀθήνα 1997, σσ. 138-139: «Ὁ Δίας ἔχει ἀκόμα μεγαλύτερη ἀξία ἀπὸ ἐκείνη στὴν οἰκιακὴ λατρεία, καὶ στὴ ζωὴ τῆς πόλεως μὲ τὶς ὑψηλότερες ἀπαιτήσεις ἦταν φυσικὸ νὰ ἐμφανίζεται μὲ ἀκόμα μεγαλύτερη ἐπισημότητα. Ἀκριβῶς ὅπως ὁ πατέρας τῆς οἰκογένειας εἶναι ὁ ἱερέας τοῦ Δία, ἔτσι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Δίας στὴν πατριαρχικὴ μοναρχία τῶν πρώτων χρόνων εἶναι ὁ εἰδικὸς προστάτης τοῦ βασιλιᾶ καί, γι' αὐτὸν τὸν λόγο, ὁ ὑπέρτατος φύλακας τῆς κοινωνικῆς τάξεως. Ἔτσι στὸν Ὅμηρο ὁ Ἀγαμέμνωνας εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν εἰδικὴ προστασία τοῦ Δία. Ὁ θεὸς δὲν ἐκθρονιζόταν μὲ τὴν πτώση τῆς μοναρχίας. Σὰν Δίας Πολιεύς εἶναι ὁ θεϊκὸς κύριος τοῦ κράτους-πόλεως».

Στράβων στο έργο του *Γεωγραφικά*, ό Όμηρος χρησιμοποιεί και ψευδή στοιχεία: «έν δ' έτίθει και ψευδος», για να κερδίσει την εύνοια του πλήθους και να τό καθοδηγεϊ¹⁶. Κατά συνέπεια, ή χρήση και ή άξιοποίηση γενικώτερα μυθολογικών στοιχείων στη (θρησκευτική) παράδοση των άρχαίων Έλλήνων, έξυπηρετεί, έν πολλοίς, την ανθρώπινη σκοπιμότητα. Ή έν λόγω διαπίστωση είναι ακόμη πιό φανερή στην τραγωδία του Αισχύλου *Προμηθεύς Δεσμώτης*. Ό τραγικός ποιητής, διά στόματος του φυλακισμένου Προμηθέα, αναφέρεται στον «δικαστή-τιμωρό» Δία με έναν τρόπο που φανερώνει ότι ή χρήση του μύθου συνδέεται άμεσα με την πολιτική έξουσία¹⁷. Πιό συγκεκριμένα, ό Προμηθέας «παραπονείται» έντονα γιατί ό «άχάριστος» Δίας, που με την βοήθειά του (του Προμηθέα) είχε επικρατήσει της προηγούμενης έξουσίας (δηλ. του Κρόνου), μόλις «κάθισε στον θρόνο» του πατέρα του, άρχισε να μοιράζει προνόμια και την έξουσία στους θεούς («ύποτακτικούς-ύποστηρικτές» του) όπως ό ίδιος νομίζει, σύμφωνα δηλαδή με τα δικά του συμφέροντα, δίχως να νοιάζεται για τους αδυνάμους, δηλαδή για τους ανθρώπους.

Έχοντας λοιπόν ύπ' όψιν τις παραπάνω πηγές από την άρχαία ελληνική γραμματεία, φθάνουμε στη διαπίστωση ότι στην άρχαία ελληνική (θρησκευτική) παράδοση ή έννοια του θείου συμπλέκεται άρρηκτα με μυθολασίες και ψεύδη, διά των οποίων έξυπηρετείται κατά κύριο λόγο ή σκοπιμότητα για τή «χειραγώγηση-καθοδήγηση» των ανθρώπων, με

16. Στράβωνος, *Γεωγραφικά* Α', 2, 9: «Άτε δὴ πρὸς τὸ παιδευτικὸν εἶδος τοὺς μύθους ἀναφέρων ὁ ποιητὴς ἐφρόντιζε πολὺ μέρος ἀληθοῦς "έν δ' έτίθει" και ψευδος, τὸ μὲν ἀποδεχόμενος, τῷ δὲ δημαγωγῶν και στρατηγῶν τὰ πλήθη». Συνακόλουθα, ό Πausanias στο έργο του *Έλλάδος Περιήγησις* αναφέρεται σαφώς στη θρησκευτική συνήθεια των άρχαίων να θεοποιούν ανθρώπους που έζησαν σε πολύ παλαιές εποχές. Όπως τονίζει χαρακτηριστικά, σε όλες τις εποχές, πολλά γεγονότα που συνέβησαν στο παρελθόν και άλλα που συμβαίνουν ακόμη και τώρα (στην εποχή του), τὰ έκαναν άπίστευτα στους πολλούς αυτοί που συνηθίζουν να οικοδομοῦν ψεύδη πάνω σε ένα πραγματικό γεγονός: βλ. Pausanias, *Έλλάδος Περιήγησις*, *Άρκαδικά*, 2, 601: «Έν δὲ τῷ παντὶ αἰῶνι πολλὰ μὲν πάλαι συμβάντα, τὰ δὲ και ἔτι γινόμενα ἄπιστα εἶναι πεποιήκασιν ἔς τοὺς πολλοὺς οἱ τῆς ἀληθείας ἐποικοδομοῦντες ἔψευσμένα».

17. Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, στ. 228-233, εκδ. Τὰ Άπαντα των Άρχαίων Έλλήνων Συγγραφέων 20, Άρχαίον κείμενον, εισαγωγή-μετάφρασις-σημειώσεις, Τάκη Μπάρλα, Έπιστημονική Έταιρεία των Έλληνικών Γραμμάτων Πάπυρος, σ. 32: «Όπως τάχιστα τὸν πατρῶον ἔς θρόνον / καθέζειτ', εὐθύς δαίμοσιν νέμει γέρα / ἄλλοισιν ἄλλα και διεστοιχίζετο / ἀρχήν, βροτῶν δὲ τῶν ταλαιπώρων λόγον / οὐκ ἔσχεν οὐδέν', ἀλλ' αἰστώσας γένος / τὸ πᾶν ἔχρηζεν ἄλλο φιλῦσαι νέον».

βάση τήν ἐκάστοτε «καθεστηκυῖα ἔννομη τάξη». Ἡ διαπίστωση αὐτὴ προσδίδει ἀκόμη μεγαλύτερη ἀξία ὄχι μόνο στὴ θεολογική, ἀλλὰ κυρίως στὴν ἐπιστημονικὴ σκέψη τοῦ ἱεροῦ πατρός, καὶ ἀποτελεῖ (ἢ διαπίστωση αὐτῆ) ἕναν ἀπὸ τοὺς βασικώτερους καὶ οὐσιαστικώτερους ἱστορικούς παράγοντες γιὰ τὴν ἀξιολόγησή της.

Εἰδικώτερα, μελετώντας τὸ ἔργο τοῦ Βασιλείου *Ὁμιλίας εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, διαπιστώνουμε μία συγχροτημένη ὄχι μόνο θεολογική ἀλλὰ καὶ ἐπιστημονικὴ προσέγγιση τῶν ὑπὸ ἐξέταση ζητημάτων, πέρα ἀπὸ «ἀνθρωπομορφισμούς» καὶ «μυθοπλασίες». Σύμφωνα λοιπὸν μετὸν Βασίλειο, ὁ Θεὸς ἀποτελεῖ τὴν «ἔμφρονα αἰτία» τοῦ παντός¹⁸, τὴν «ὑπέρχρονο, αἰώνια καὶ αἴδιο πρεσβυτέρα τοῦ κόσμου κατάστασις»¹⁹, ὁ ὁποῖος (Θεός) «τῆ ῥοπῇ τοῦ θελήματος μόνη εἰς τὸ εἶναι παρήγαγε τὰ μεγέθη τῶν ὀρωμένων»²⁰. Ὁ «κύκλος τῆς φύσεως», ἀφοῦ ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀπὸ τὸ πρῶτο «πρόσταγμα», συνεχίζει σὲ ὄλο τὸν μέλλοντα χρόνο, μέχρι νὰ φθάσει στὸ κοινὸ τέλος του²¹. Ὁ κόσμος χαρακτηρίζεται ὡς «τεχνικὸν κατασκευάσμα»²², στὸ ὁποῖο ὑπάρχει «τάξις»²³ καὶ τὸ ὁποῖο ἐξελίσσεται μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν φυσικῶν νόμων ποὺ τέθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν μετὰ τὸ «πρόσταγμα» τοῦ Δημιουργοῦ. Στὴν σκέψη τοῦ Βασιλείου ὁ Θεὸς δὲν ἀποτελεῖ ἕνα μέρος τοῦ (φυσικοῦ) κόσμου οὔτε καὶ ταυτίζεται μετὰ αὐτόν. Ὁ Θεὸς ἀντίθετα ἀποτελεῖ ἕνα «ἐξωτερικὸ» αἶτιο «πρότερο» τῆς δημιουργίας²⁴, ἐκτὸς δηλαδὴ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου. Ὁ κόσμος, ἢ ἀλλιῶς ἢ «φύσις», ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος γιὰ τὸ «τὰ ἀπὸ χρόνου ἀρξάμενα πᾶσα ἀνάγκη καὶ ἐν χρόνῳ συντελεσθῆναι»²⁵. Ἐπιπλέον, ἡ «φύσις» εἶναι «φθαρτὴ», ὑπόκειται δηλαδὴ σὲ φθορὰ καὶ ἀλλοίωση. Ὁ Βασίλειος ὁμοίως δὲν ὀδηγεῖται σὲ αὐτὴν τὴν διαπίστωση μόνο μετὰ τὴν πίστη ἀλλὰ

18. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία Α'*, σ. 28, 7.

19. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία Α'*, σσ. 36 καὶ 37, 18.

20. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία Α'*, σ. 30, 9.

21. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία Ε'*, σ. 208 καὶ 210, 56: «οὕτω καὶ ἡ τῆς φύσεως ἀκολουθία, ἐκ τοῦ πρώτου προστάγματος τὴν ἀρχὴν δεξαμένη, πρὸς πάντα τὸν ἐφεξῆς διεξέρχεται χρόνον, μέχρις ἂν πρὸς τὴν κοινὴν συντέλειαν τοῦ παντός κατακλήσῃ».

22. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία Α'*, σ. 44, 27.

23. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία Α'*, σ. 30, 9.

24. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία Δ'*, σ. 164 καὶ 166, 56: «τὰ δὲ τὴν τοῦ εἶναι αἰτίαν παρέχοντα πρότερα τῆ φύσει τῶν μετὰ ταῦτα προσγινομένων καὶ προτιμότερα».

25. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία Α'*, σ. 32 καὶ 34, 13.

ἐφαρμόζει καὶ μία λογικὴ ἐπιστημονικὴ ἀρχή: «οὐ̄ τὰ μέρη φθοραῖς καὶ ἀλλοιώσεσιν ὑπόκειται, τούτου καὶ τὸ ὅλον ἀνάγκη ποτὲ τὰ αὐτὰ παθήματα τοῖς οἰκείοις μέρεσιν ὑποστῆναι»²⁶, ἤτοι ὅποιου τὰ μέρη ὑπόκεινται σὲ φθορὰ καὶ ἀλλοίωση, αὐτοῦ κατ' ἀνάγκη καὶ τὸ «ὅλον» θὰ ὑποστῆί κάποτε τὰ ἴδια παθήματα ποὺ ὑπέστησαν τὰ μέρη του.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ φαίνεται μία «ἐναρμόνιση» τοῦ θεοῦ λόγου μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ σκέψη. Μὲ λέξεις σύγχρονης ἐπιστημονικῆς ὀρολογίας, θὰ μπορούσαμε νὰ κάνουμε τὴν ἀκόλουθη «ἀναδιατύπωση» τῆς σκέψης τοῦ ἱεροῦ πατρὸς: ὁ κόσμος-σύμπαν ἀποτελεῖ ἓνα καλὰ ὀργανωμένο σύστημα στὸ ὁποῖο ὑπάρχει τάξη. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν τάξη ὑπάρχει καὶ ἡ «φθορά», ἡ «ἀλλοίωση» (“ἀταξία”), ὅπως αὐτὴ παρατηρεῖται ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῶν μικρότερης κλίμακας «φυσικῶν συστημάτων» («μέρη»). Ἡ «φθορά» ὅμως αὐτὴ δὲν περιορίζεται σὲ αὐτὰ τὰ μικρότερης κλίμακας «φυσικὰ συστήματα» ἀλλὰ «αὐξάνεται» μέχρι νὰ «ἐπεκταθεῖ» καὶ σὲ ὁλόκληρο τὸ σύστημα, δηλαδὴ τὸν κόσμο-σύμπαν, μὲ ἀποτέλεσμα κάποια στιγμή νὰ ἔλθει τὸ τέλος του (τοῦ σύμπαντος). Ἡ φθορὰ καὶ ἡ τάξη εἶναι φυσικὲς διεργασίες, ποὺ λειτουργοῦν μὲ βάση τοὺς φυσικοὺς νόμους ποὺ τέθηκαν ἀρχικὰ ἀπὸ τὸ «ἐξωτερικὸ» αἶτιο, δηλαδὴ, ἀπὸ τὸν Θεό. Τὸ «ἐξωτερικὸ-πρότερο» αἶτιο εἶναι ἡ ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου-σύμπαντος, γιατί δὲν δύναται ἓνα φθαρτὸ καὶ πεπερασμένο σύστημα (ποὺ ἔχει ἀρχὴ καὶ τέλος), ὅπως εἶναι ὁ κόσμος-σύμπαν, νὰ εἶναι αἶτιο τοῦ ἑαυτοῦ του.

Ἡ παραπάνω εἰδικώτερη διατύπωση τῶν κειμένων τοῦ Μ. Βασιλείου ἀποτελεῖ μία ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τοῦ ἐπιστημονικοῦ τρόπου σκέψης του, ὅπως αὐτὴ διαφαίνεται μὲ τὴ χρήση σύγχρονης τρόπον τινὰ ὀρολογίας. Ὁ Θεὸς εἶναι, πέρα ἀπὸ κάθε μυθοπλαστικὴ ἀπεικόνιση, τὸ «ὑπέρχονο ἐξωτερικὸ αἶτιο» τοῦ σύμπαντος ποὺ παρήγαγε τὸ σύμπαν-φύση «ἐκ τοῦ μὴ ὄντος» στὸ «εἶναι»²⁷, καὶ μαζί της δημιουργεῖται καὶ ὁ «χρόνος»²⁸. Ἡ «φύση» δέ, ἀφοῦ ἔλαβε τὴν ἀρχικὴ κίνηση ἀπὸ ἓνα

26. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Α', σ. 34, 13.

27. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Η', σ. 326, 33: «πάντα προστάγματι Θεοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραχθέντα».

28. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Θ', σ. 344, 6: «ἀλλ' ὥσπερ ἄρτι καθισταμένη ἡ φύσις ἀεὶ νεαρὰ τῷ χρόνῳ συμπαρατρέχει».

«πρόσταγμα» (ἀπὸ τὸ «ἐξωτερικὸ αἴτιο»), ἐξελισσεται μὲ βάση τοὺς φυσικοὺς νόμους μέχρι νὰ φθάσει στὸ τέλος τῆς²⁹.

Μὲ βάση τὰ παραπάνω, ὁ ἱερός πατήρ δὲν ἀρκεῖται σὲ μία ἀπλή τρόπον τινὰ ἔκθεση τοῦ θείου λόγου ὡς ἀπάντηση κατὰ τῆς εἰδωλολατρίας (καὶ τῶν αἱρέσεων) τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ ἐπίσης προσπαθεῖ μὲ λογικὰ ἐπιχειρήματα νὰ «ἐναρμονίσει» τὴ χριστιανικὴ πίστη μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ σκέψη. Ἡ ἐν λόγω προσπάθεια εἶναι ἀκόμη πιὸ ἐντονη ὅταν καταφέρεται καὶ μὲ τὴ χρήση λογικῶν ἐπιχειρημάτων ἐναντίον τῶν ἀπόψεων καὶ τῶν θεωριῶν τῶν «μάγων» («Χαλδαίων»)³⁰, ὅταν αὐτοὶ ὑποστηρίζουν τὴν ἐπίδραση τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου («ζωοφόρος κύκλος») στὸν ἄνθρωπο, τόσο στὴ διαμόρφωση τῆς προσωπικότητάς του ὅσο καὶ στὸν βίον του γενικώτερα. Παρακάτω ἐπιχειρεῖται, δίχως διεξοδικὴ ἀνάλυση τῆς ἐν λόγω προβληματικῆς, μία σκόπιμη ἀντιπαραβολὴ τῆς συγκεκριμένης εἰδωλολατρικῆς ἀντίληψης μὲ τὸν ἐπιστημονικὸ τρόπο σκέψεως τοῦ Μ. Βασιλείου.

Ἐνα πρῶτο παράδειγμα εἶναι ὅτι ἀρνεῖται νὰ δεχθεῖ τὴν ἐπίδραση τῆς κινήσεως τῶν ἄστρον στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως πρεσβεύουν οἱ «μάγοι» («Χαλδαῖοι»)³¹. Τονίζει μὲ ἔμφαση ὅτι, ἐὰν ἰσχύει ἡ «εἰμαρμένη», δηλαδὴ ἡ «μοῖρα» τοῦ ἀνθρώπου ὅπως αὐτὴ προκύπτει ἀπὸ τὶς κινήσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων, τότε ἀναιρεῖται ἡ ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ σημασία τῆς δικῆς του προαίρεσης στὴ ζωὴ του³². Ἡ ἀναίρεση ὅμως τῆς ἐλεύθερης βούλησής του ἀπὸ μία

29. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Θ', σ. 342, 5: «οὕτως ἡ φύσις τῶν ὄντων ἐνὶ προστάγματι κινήθεισα, τὴν ἐν τῇ γενέσει καὶ φθορᾷ κτίσιν ὁμαλῶς διεξέρχεται, τὰς τῶν γενῶν ἀκολουθίας δι' ὁμοιότητος ἀποσώζουσα, ἕως ἂν πρὸς αὐτὸ κατατήσῃ τὸ τέλος».

30. Περὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ ὄρου «μάγος» βλ. σχόλια Στ. Σάκκος, Μ. Βασιλείου ἔργα, ΕΠΕ 4, Θεσσαλονίκη 1973, σσ. 228-229, παραπομπή 12: «Χαλδαῖοι: Οἱ πρῶτοι καὶ περιφημότεροι ἀστρονόμοι, ἀστρολόγοι καὶ μάγοι ἦσαν οἱ Χαλδαῖοι, δηλαδὴ οἱ Βαβυλώνιοι. Διὰ τοῦτο αὐτοὶ ἠσχολοῦντο πολὺ μὲ τὴν γενεθλιαλογίαν ἐπὶ πληρωμῇ βέβαια. Ἐπειτα ὅμως ἐπεκράτησε νὰ λέγονται Χαλδαῖοι ὅλοι οἱ ἀστρολόγοι, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἦσαν Χαλδαῖοι εἰς τὴν φυλὴν [...]. Οἱ Χαλδαῖοι ποῦ ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Βασιλείου εἶναι εἰς τὸ ἐπάγγελμα Χαλδαῖοι, χωρὶς νὰ εἶναι ἀπαραιτήτως καὶ εἰς τὴν φυλὴν».

31. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Στ', σ. 228, 24: «καὶ διὰ τοῦτο ἐκ τῶν ἄστρον γίνεσθαι παρὰ τῶν Χαλδαίων τὰς σημειώσεις τῶν περὶ ἡμᾶς συμπτωμάτων».

32. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Στ', σ. 240, 38: «αἱ δὲ μεγάλα τῶν Χριστιανῶν ἐλπίδες φροῦδαί ἡμῖν οἰχίσονται, οὔτε δικαιοσύνης τιμωμένης οὔτε κατακρινόμενης τῆς ἀμαρτίας, διὰ τὸ μηδὲν κατὰ προαίρεσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπιλελεῖσθαι. ὅπου

άνωτερη δύναμη («είμαρμένη») θέτει αὐτομάτως ἐν ἀμφιβόλῳ καὶ τῇ χρήσῃ τῶν νόμων, γιὰ τὸ πλεόν, ἐφ' ὅσον ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι «προκαθορισμένη», οἱ νομοθέτες εἶναι «περιττοί»³³. Ὁ ἱερός πατὴρ ἐπιστρατεύει τὸ «νομικὸ» τοῦ «αἰσθητήριου», τονίζοντας μίαν βασικὴ ἀλήθεια τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, ὅτι ἡ ἐκδίκαση μιᾶς ἀξιόποινης πράξεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν προβλεπόμενων ποινῶν (μὲ βία τοὺς ἰσχύοντες νόμους) στηρίζεται στὴν ἀξιολόγησιν τῆς ἀνθρώπινης προαίρεσης καὶ ὄχι σὲ κάποια ὑπερφυσικὴ («μαγικὴ») δύναμη.

Ἡ τοποθέτησις αὐτῆ τοῦ Μ. Βασιλείου ἀπελευθερώνει τὴν ἀνθρώπινη σκέψιν ἀπὸ «καταγέλαστους μύθους»³⁴ οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται σὲ «ὑπέρτερες» τοῦ ἀνθρώπου «δυνάμεις» ποῦ (προ)καθορίζουν τὴ ζωὴ του. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τῇ δικῇ του προσέγγισιν γιὰ τὸ ζήτημα περὶ τῆς προαιρέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἱερός πατὴρ τονίζει μὲ ἔμφαση ὅτι μέσα στὸν ἀνθρώπου εἶναι «σπαρμένος» ἀπὸ τὸν Θεὸ ἓνας φυσικὸς νόμος («φυσικὸς λόγος») ποῦ μᾶς ὑποδεικνύει νὰ κάνουμε τὸ καλὸ καὶ νὰ ἀποφεύγουμε τὸ κακόν³⁵. Ὁ ἀνθρώπος ἔχει στὴν ψυχὴν του φυσικὰ ἀρετὰς («ἀρεταὶ κατὰ φύσιν»). Δίχως λοιπὸν κάποια ἐκ τῶν προτέρων διδασκαλία, ἡ ψυχὴ ἔχει ἐκ φύσεως μίαν κλίση πρὸς τὶς ἀρετὰς, «τῆς φύσεως ἐνυπάρχει»³⁶. ἔχει δηλαδὴ μίαν ἀδίδακτον τάσιν («ὄρεκτικὴ») πρὸς τὸ «οἰκεῖο καὶ κατὰ φύσιν» (πρὸς τὴν ἀρετὴν). Γιὰ τὸν λόγο αὐτόν, ὅλοι ἐπαινοῦν τὴ σωφροσύνην καὶ παραδέχονται τὴ δικαιοσύνην, θαυμάζουν τὴν ἀνδρεία καὶ θέλουν νὰ ἔχουν φρόνησιν.

γὰρ ἀνάγκη καὶ εἰμαρμένη κρατεῖ, οὐδεμίαν ἔχει χῶραν τὸ πρὸς ἀξίαν, ὃ τῆς δικαιοκρίσεως ἐξαίρετόν ἐστι».

33. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Στ', σ. 240, 37.

34. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Στ', σ. 258, 61.

35. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Ζ', σ. 284, 26: «φυσικὸς λόγος οἰκείωσιν ἡμῖν τοῦ καλοῦ καὶ ἀλλοτριώσιν ἀπὸ τῶν βλαβερῶν ὑποδεικνύς ἐγκατέσπαρται».

36. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Θ', σ. 352, 16: «Εἰσὶ δὲ καὶ παρ' ἡμῖν αἱ ἀρεταὶ κατὰ φύσιν, πρὸς ἃς ἡ οἰκείωσις τῆς ψυχῆς οὐκ ἐκ διδασκαλίας ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἐνυπάρχει. ὡς γὰρ οὐδεὶς ἡμᾶς λόγος διδάσκει τὴν νόσον μισεῖν, ἀλλ' αὐτόματον ἔχομεν τὴν πρὸς τὰ λυποῦντα διαβολήν, οὕτω καὶ τῇ ψυχῇ ἔστι τις ἀδίδακτος ἐκκλίσις τοῦ κακοῦ. κακὸν δὲ πᾶν ἀρόωστία ψυχῆς, ἡ δὲ ἀρετὴ λόγον ὑγείας ἐπέχει. καλῶς γὰρ ὠρίσαντό τινες ὑγείαν εἶναι τὴν εὐστάθειαν τῶν κατὰ φύσιν ἐνεργειῶν. ὃ καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ ψυχὴν εὐεξίας εἰπὼν, οὐχ ἀμαρτήσῃ τοῦ πρέποντος. ὅθεν ὄρεκτικὴ τοῦ οἰκείου καὶ κατὰ φύσιν αὐτῇ ἀδιδάκτως ἐστὶν ἡ ψυχὴ. διὸ ἐπαινετὴ πᾶσιν ἡ σωφροσύνη καὶ ἀποδεκτὴ ἡ δικαιοσύνη καὶ θαυμαστὴ ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ φρόνησις περισπούδαστος».

Ὁ ἱερὸς πατὴρ ἀναφέρεται σαφῶς σὲ ἓναν «ἔμφυτο φυσικὸ νόμο» σὲ ὄλους ἀνεξαιρέτως τοὺς ἀνθρώπους, ὁ ὁποῖος νόμος «ἐσπάρη» μέσα στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό-ὑπέρχρονο αἴτιο τῶν πάντων, δηλαδή ἀπὸ τὸν Θεό. Σύμφωνα μὲ τὸν νόμο αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος, ἀνεξαρτήτως σὲ ποιὸν λαὸ ἢ πολιτισμὸ ἀνήκει, ἔχει στὴν ψυχὴ του μία τάση (ροπή) πρὸς τὸ καλὸ (πρὸς τὴν ἀρετὴ). Ἡ ἔμφυτη αὐτὴ ροπή τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἀρετὴ ἔχει ὡς αἰτία τῆς τὸν Θεὸ καὶ ὄχι κάποια φυσικὴ («ἐγκόσμια») δύναμη. Ἡ συγκεκριμένη ἄποψη εὐλόγα προξενεῖ στὸν ἀναγνώστη ἔντονο ἐνδιαφέρον καὶ τὸν προκαλεῖ νὰ ἀναζητήσῃ τὴ βαθύτατη ἐπίδραση τῆς νομικῆς σκέψεως τοῦ ἱεροῦ πατρὸς διαχρονικά. Ἐντύπωση μάλιστα δημιουργεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι αἰῶνες ἀργότερα θὰ ἐπαναλάβῃ σχεδὸν τὰ ἴδια καὶ ὁ Μοντεσκιέ στὸ ἔργο του *Τὸ Πνεῦμα τῶν νόμων*.

Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ Μοντεσκιέ ἀναφέρει σχετικὰ ὅτι: «ὁ ἄνθρωπος, ὡς φυσικὸ ὄν, κυβερνᾶται, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα σώματα, ἀπὸ ἀμετάβλητους νόμους. Ὡς νοῆμον ὃν παραβιάζει ἀκατάπαυστα τοὺς νόμους ποὺ ἔχει ἐγκαθιδρύσει ὁ Θεὸς καὶ μεταβάλλει ὅσους ἔχει ἐγκαθιδρύσει ὁ ἴδιος [...]. Ὁ Θεὸς σχετίζεται μὲ τὸ σύμπαν ὡς δημιουργὸς καὶ συντηρητῆς του: οἱ νόμοι, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους τὸ δημιούργησε, εἶναι αὐτοὶ σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους τὸ συντηρεῖ. Ἐνεργεῖ σύμφωνα μὲ αὐτοὺς τοὺς κανόνες ἐπειδὴ τοὺς γνωρίζει· τοὺς γνωρίζει ἐπειδὴ τοὺς ἔφτιαξε· τοὺς ἔφτιαξε ἐπειδὴ ἔχουν σχέση μὲ τὴ σοφία καὶ τὴ δύναμή του»³⁷. Γιὰ τὸν Μοντεσκιέ ἡ ἀρετὴ ὑπάρχει μὲν στὴν ἴδια τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἀλλὰ μόνον ὡς δυνατότητα³⁸, μία ἄποψη ποὺ, ὅπως ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει, τονίζει καὶ ὁ Βασίλειος (ἡ ψυχὴ εἶναι «ὀρεκτικὴ» πρὸς τὸ «οἰκεῖο καὶ κατὰ φύσιν», δηλαδή πρὸς τὴν ἀρετὴ). Ἐπιπλέον, ὁ Γάλλος φιλόσοφος τονίζει ὅτι πρὶν ἀπὸ ὄλους αὐτοὺς τοὺς (θετικoύς) νόμους, ὑπάρχουν αὐτοὶ τῆς φύσεως, καθ' ὅτι ἀπορρέουν ἀπὸ τὴ συγκρότηση τοῦ εἶναι μας,

37. Γιὰ τὶς παραπομπὲς στὰ ἔργα τοῦ Μοντεσκιέ βλ. Ἄλ. Χρῦσης, *Ὁ στωικὸς Montesquieu. Νόμος καὶ ἐλευθερία*, ἐκδ. Πολύτροπον, Ἀθήνα 2008, σσ. 105 καὶ 140. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἄποψη τοῦ Ἄλ. Χρῦσης ὅτι ὁ Θεὸς τοῦ Montesquieu, σὲ ἀντίθεση πρὸς ἐκεῖνον τοῦ Spinoza, δὲν εἶναι ἐμμενῆς στὴ δημιουργία του, ἀλλὰ ἐξωτερικὸς ὡς πρὸς αὐτὴν βλ. Ἄλ. Χρῦσης, *ὁ.π.*, σ. 140. Βλ. καὶ σ. 137: «Ὁ ἴδιος ὁ Montesquieu ἐπιμένει ὅτι ὁ δικὸς του Θεὸς εἶναι δημιουργὸς καὶ συντηρητῆς τοῦ κόσμου. Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια, δὲν εἶναι ἐμμενῆς, ἀλλὰ ὑπερβατικὸς. Οἱ νόμοι ποὺ ρυθμίζουν κατ' ἀναγκαιότητα τὸν κόσμον, δίδονται ἐκ Θεοῦ».

38. Βλ. Ἄλ. Χρῦσης, *ὁ.π.*, σσ. 159-160.

καὶ γιὰ νὰ τοὺς γνωρίσουμε καλά, πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὸν ἄνθρωπο πρὶν ἀπὸ τὴν ἐγκαθίδρυση κοινωনিῶν³⁹. Οἱ νόμοι δηλαδὴ τῆς φύσεως, ποὺ ἔχουν «σπαρεῖ» στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ «ἐξωτερικὸ αἷτιο» τοῦ κόσμου (δηλ. τὸν Θεό), ἐκφράζουν τὴ σοφία τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁποῖα εἶναι ἀνώτερη καὶ πρότερη τῆς συγκρότησης τῶν ἀνθρώπινων κοινωনিῶν καὶ τῶν (ἐκάστοτε) νόμων ποὺ ἰσχύουν σὲ αὐτές.

Μὲ βάση τὰ παραπάνω, ἡ ἐμφανέστατη ὁμοιότητα μεταξὺ τῶν ἀπόψεων τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Μοντεσκιέ, ἰδίως στὸ ζήτημα περὶ «ἔμφυτου νόμου» στὸν ἄνθρωπο, φανερώνει μία ἐπίδραση στὴ σκέψη τοῦ Γάλλου φιλοσόφου ἀπὸ τὸν Βασίλειο, γεγονός ποὺ χρῆζει περαιτέρω διερεύνησης. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ αὐτὴν τὴν ὁμολογουμένως ἐντυπωσιακὴ διαπίστωση, ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψη τοῦ ἱεροῦ πατρὸς ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ μελετᾷ τὰ οὐράνια σώματα, τὸν ἥλιο καὶ τὴ σελήνη. Ὁ τρόπος αὐτὸς ἔρχεται σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὶς μυθοπλασίες τῆς εἰδωλολατρίας. Ἐνῶ λοιπὸν οἱ «μάγοι» ψάχνουν τὴ θέση τοῦ ἡλίου γιὰ νὰ διαπιστώσουν τὴν ἐπίδρασή του τόσο στὴ γέννηση τοῦ ἀνθρώπου ὅσο καὶ στὴν ὑπόλοιπη ζωὴ του, ὁ «ἐρευνητής» Βασίλειος θαυμάζει τὴ σοφία τοῦ Θεοῦ, ὁ ὅποιος τοποθέτησε τὸν ἥλιο στὴ σωστὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ γῆ («κατοικήσιμη ζώνη»), ἔτσι ὥστε νὰ διατηρηθεῖ ἡ ζωὴ στὸν πλανήτη. Αὐτὸ συμβαίνει διότι ὁ ἥλιος δὲν εἶναι κοντότερα στὴ γῆ ὥστε νὰ τὴν κατακαύσει μὲ τὴ θερμότητά του οὔτε εἶναι μακρύτερα ἀπὸ αὐτὴν οὔτως ὥστε νὰ ψυχθεῖ καὶ νὰ γίνῃ ἄγονη ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τῆς ἀναγκαίας θερμότητος⁴⁰. Ἐπιπλέον, ἐνῶ οἱ «μάγοι» ὑπολογίζουν γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους τὴ θέση τῆς σελήνης, ὁ ἱερὸς πατὴρ παρατηρεῖ αὐτὸ τὸ οὐράνιο σῶμα μὲ φιλοσοφικὴ διάθεση καὶ μᾶς προτρέπει μέσα ἀπὸ τὴν παρατήρηση τῶν φάσεων τῆς νὰ λάβουμε καὶ ἐμεῖς μία ἰδέα τῆς «ταχείας» μεταβολῆς τῶν ἀνθρώπινων πραγμάτων καὶ νὰ μὴ μεγαλοφρονοῦμε γιὰ τὴν εὐημερία μας οὔτε νὰ χαιρόμαστε ὑπερβολικὰ γιὰ τὴν πολιτικὴ μας δύναμη καὶ γιὰ τὸν πλοῦτο μας⁴¹. Συνακόλουθα,

39. Βλ. Ἀλ. Χρύσης, ὁ.π., σ. 171.

40. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Στ', σ. 252, 53: «ἐνταῦθά μοι τὴν σοφίαν τοῦ τεχνίτου κατάμαθε, πῶς τῷ διαστήματι τούτῳ σύμμετρον ἔδωκεν αὐτῷ τὴν θερμότητα. τοσοῦτον γὰρ ἔστιν αὐτοῦ τὸ πυρῶδες, ὡς μήτε δι' ὑπερβολὴν καταφλέξει τὴν γῆν, μήτε διὰ τὴν ἔλλειψιν κατεψυγμένην αὐτὴν καὶ ἄγονον ἀπολιπεῖν».

41. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Στ', σ. 254, 55: «ὥστε ἐκ τοῦ κατὰ τὴν σελήνην θεάματος παιδεύεσθαι ἡμᾶς τὰ ἡμέτερα, καὶ τῆς ταχείας τῶν ἀνθρώπινων περιτροπῆς

τό «ἐπιστημονικὸ πνεῦμα» τοῦ Βασιλείου προκαλεῖ ιδιαίτερη ἐντύπωση στὸν μελετητὴ καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀποψή του γιὰ τὸν «νόμο τῆς φύσεως» στὰ ζῶα. Κατακρίνει μὲ λογικὰ ἐπιχειρήματα τὴν ἀποψη τῶν «μάγων» ὅτι οἱ ἄστερισμοί, ἐφ' ὅσον περιγράφονται μὲ τὴ μορφὴ κάποιου ζώου, ἐπομένως καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ζώου αὐτοῦ ἐπηρεάζουν καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου⁴². Ἀντίθετα λοιπὸν μὲ τὶς ὅποιες μυθοπλασίες («καταγελάστους μύθους»), ὁ ἱερὸς πατὴρ διδάσκει γιὰ τὸν «φύσεως νόμον» ποὺ ἔχει σπαρεῖ στὰ ζῶα ἀπὸ τὸν Θεό. Ὁ νόμος αὐτὸς εἶναι βαθιὰ χαραγμένος μέσα τους καὶ τοὺς ὑποδεικνύει τί πρέπει νὰ κάνουν⁴³.

Ὁλοκληρώνοντας, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῶν παραπάνω πηγῶν, ὁ ἐπιστημονικὸς τρόπος σκέψεως τοῦ Μ. Βασιλείου εἶναι μία ἀναμφισβήτητη διαπίστωση. Ἡ λογικὴ-ἐπιστημονικὴ σκέψη του συμβάλλει τὰ μέγιστα στὴν «ἀπομύθευση» τοῦ κόσμου καὶ θέτει τὶς βάσεις γιὰ μία λογικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ διερεύνηση τοῦ σύμπαντος, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος, «διὰ τῶν ὀρωμένων καὶ αἰσθητῶν χειραγωγίαν τῶ νῶ παρεχόμενος πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀοράτων, καθά φησιν ὁ ἀπόστολος»⁴⁴, «Τὰ αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται»⁴⁵. Ὅπως χαρακτηριστικὰ τονίζει ὁ ἴδιος, ἂν καὶ τὸ μέγεθος τοῦ οὐρανοῦ ὑπερβαίνει («ἐκβαίνει») τὴν ἀνθρώπινη διάνοια⁴⁶, προβάλλοντας μία σχετικότητα ἀναφορικὰ μὲ τὴ γνωστικὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου (ὑπάρχουν δηλαδὴ ὅρια), μὲ τὴ λογικὴ του («περιουσία τοῦ λόγου») ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἐξυψωθεῖ ἀκόμη καὶ μέχρι τὸν ἴδιο τὸν οὐρανὸν⁴⁷. Σύμφωνα δηλαδὴ μὲ τὸν Μ. Βασίλειο, ἂν καὶ ὁ ἄνθρωπος ὕστερεῖ σὲ σύγκριση μὲ τὰ ζῶα ὡς πρὸς τὸν «φυσικὸ ἐξοπλισμό», μὲ

λαμβάνοντας ἔννοιαν, μὴ μέγα φρονεῖν ταῖς εὐημερίαις τοῦ βίου».

42. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Στ', σ. 234, 31: «πῶς οὖν ἐκεῖθεν τὰς προηγουμένας αἰτίας λέγων ὑπάρχειν τοῖς τῶν ἀνθρώπων βίοις, ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν βοσκομάτων τῶν γεννωμένων ἀνθρώπων τὰ ἦθη χαρακτηρίζεις».

43. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Στ', 282, 22: «οὐκ ἔχουσι ἴδιον λόγον, ἔχουσι δὲ τὸν τῆς φύσεως νόμον ἰσχυρῶς ἐνιδρυμένον καὶ τὸ πρακτέον ὑποδεικνύντα».

44. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Α', σ. 42, 23.

45. Ῥωμ. 1, 20.

46. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Στ', σ. 216, 6.

47. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Στ', σ. 214, 5: «ταῖς μὲν ἐκ τῆς φύσεως παρασκευαῖς ἐλαττούμενον, τῇ δὲ τοῦ λόγου περιουσίᾳ πρὸς οὐρανὸν αὐτὸν ὑπεραρθῆναι δυνάμενον».

τὸ λογικὸ τοῦ ὅμως δύναται νὰ ταξιδέψει ἀκόμη καὶ στὸν οὐρανό, δηλαδὴ στὰ ἄστρα. Ἡ συγκεκριμένη ἄποψη τοῦ ἱεροῦ πατρὸς ἀποτελεῖ μίαν κατάφαση ἀλλὰ καὶ ἐξύψωση τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης καὶ λόγου γιατί, μὲ τὴ σωστὴ χρῆση τους καὶ ὄχι μὲ κάποια «μαγικὴ τελετὴ»-θεουργία⁴⁸, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἰκανὸς νὰ ταξιδέψει στὸ σύμπαν. Ἡ θέση τοῦ αὐτῆ ἀποκτᾶ ἀκόμη μεγαλύτερη ἀξία ὅταν ἀντιπαραβάλλεται μὲ τὸ εἰδωλολατρικὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς τοῦ καὶ εἰδικώτερα μὲ τίς «θεουργίες» τῶν Νεοπλατωνικῶν φιλοσόφων. Ἀποτελεῖ μάλιστα μίαν σαφέστατη προφητεία, ἢ καλύτερα «πρόρρηση», τῶν μετὰ ἀπὸ αἰῶνες ἐντυπωσιακῶν ἐφαρμογῶν τῆς ἀεροδιαστημικῆς τεχνολογίας.

SUMMARY

The scientific thought of St. Basil according to his treatise
Speeches in the Six Days

By Ioannis-Iosif D. Papageorgis, *PhD in Theology*
National and Kapodistrian University of Athens

The investigation of the scientific thought of the church fathers arouses the interest of scientific research over time. Regarding this issue, the treatise of St. Basil, *Speeches in the Six Days*, holds a special place. Many interesting studies have been written about this treatise, which deal either with his theological teaching or with the influence of philosophy on his thought. The most important thing, however, with this work is that it is a methodical attempt at an interactive discussion between theological knowledge and philosophical (scientific) discourse. This effort also reveals the real motivation for the writing of this treatise, and it should be evaluated in relation to the pagan environment of the time in which St.

48. Ἀναφορικὰ μὲ τὴ «θεουργία» τῶν νεοπλατωνικῶν φιλοσόφων, εἶναι ἰδιαίτερος σημαντικὴ ἡ ἄποψη τοῦ A. C. Lloyd, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει σχετικὰ ὅτι οἱ θρησκευτικὲς πρακτικὲς ποὺ τοὺς ἐνδιέφεραν μποροῦν στὸ σύνολό τους νὰ χαρακτηρισθοῦν μὲ τὸν ὄρο «θεουργία» ποὺ ἐπινόησαν οἱ ἴδιοι καὶ εἶχαν ὡς ἀπώτερο στόχο τὴ θέωση τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ἡ σύγχρονη ἀπόπειρα ἀντικειμενικῆς διάκρισης μεταξὺ θεουργίας καὶ μαγείας ἀπέβη μᾶλλον ἄκαρπη. Βλ. A. C. Lloyd, *Οἱ Ὑστεροὶ Νεοπλατωνικοί*, ἐκδ. Ἐνάλιος, Ἀθήνα 2006, σ. 39.

Basil lived. The way in which Basil evaluates his previous philosophical knowledge, but also his logical arguments against pagan views, makes a special impression on the modern scholar. In addition, he is not content with merely exposing Christian teaching, but methodically utilizes logical arguments, thus revealing his scientific way of thinking. Undoubtedly, the influence of Basil's scientific thought, not only on his contemporaries but on many later ones, is great, and arouses the intense interest of the modern scholar.

Βιβλιογραφία

Πηγές

- Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, Αρχαίον κείμενον, εισαγωγή-μετάφρασις-σημειώσεις Τάκης Μπάρλας, Τὰ Ἄπαντα τῶν Αρχαίων Ἑλλήνων Συγγραφέων 20, ἐκδ. Ἐπιστημονική Ἐταιρεία τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, Πάπυρος.
- Ἀριστοτέλους, *Μετὰ τὰ Φυσικά*, Αρχαίον κείμενον, μετάφραση, σημειώσεις Νικ. Κυργιόπουλος, Τὰ ἅπαντα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Συγγραφέων, ἐκδ. Ἐπιστημονική Ἐταιρεία τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, Πάπυρος, Ἀθήνα 1975.
- Ἀριστοτέλους, *Περὶ Οὐρανοῦ*, ἐκδ. I. Bekker, τ. 1-2, Berolini 1831.
- Μ. Βασιλείου, *Ὀμιλία εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας (ΕΠΕ), Πατερικαὶ ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμάς» 4, Θεσσαλονίκη 1972.
- Διογένης Λαερτίου, *Βίοι φιλοσόφων*, ἐκδ. Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis, Oxonii.
- Παυσανίου, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, τ. 8, *Ἀρκαδικά*, ἐκδ. Γεωργιάδη, Ἀθήνα.
- Στράβωνος, *Γεωγραφικά Α'*, τ. Α', ἐκδ. Γεωργιάδη, Ἀθήνα 2002.

Μελέτες

- Courtonne Yves, S., *Basile et l'hellénisme. Étude sur la rencontre de la pensée chrétienne avec la sagesse antique dans l'Hexaéméron de Basile le Grand*, Paris 1934.
- Gregg Robert Clark, *Consolation Philosophy. Greek and Christian Paideia in Basil and the two Gregories*, Cambridge 1976.
- Lloyd Antony Charles, *Οἱ Ὑστεροὶ Νεοπλατωνικοί*, ἐκδ. Ἐνάλιος, Ἀθήνα 2006.
- Nilsson Martin Persson, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς θρησκείας*, ἐκδ. Παπαδήμα, Ἀθήνα 1997.
- Ἀγγελίδη Χριστίνας, *Ἡ Γῆ καὶ τὸ Σύμπαν. Ἑλληνικὴ ἐπιστήμη καὶ χριστιανικὲς ἐρμηνεῖες*, ἐκδ. Ἴδρυμα Γουλανδρῆ-Χόρν, Ἀθήνα 1996.
- Δανέζη Ἐμμανουήλ, «Θεολογικὴ Σκέψη καὶ Σύγχρονη Ἐπιστημονικὴ Γνώση», *Πρακτικὰ Ἡμερίδος: Ἡ Συμβολὴ τῶν Ἑλλήνων κληρικῶν στὸν ἐλληνικὸ Διαφωτισμὸ καὶ στὴν Αναγέννηση τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν*, Πεντέλη, 5

- Νοεμβρίου 2009, [Ποιμαντική Βιβλιοθήκη 26], έκδ. Κλάδος Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καὶ Μορφωτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σσ. 89-107.
- Δερμιτζάκη Μιχαήλ, *Γεωλογικὲς προσεγγίσεις στὴν Ἑξαήμερο τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, έκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2007.
- Παπαδοπούλου Στυλιανοῦ, *Πατρολογία Β΄. Ὁ τέταρτος αἰώνας (Ἀνατολὴ καὶ Δύση)*, έκδ. Δέσποινα Μαυρομάτη, Ἀθήνα 1999.
- Ρουσόπουλου Γεωργίου, *Γνωσιολογία. Φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη ὑπὸ τὸ καθεστὼς τῆς παράστασης*, έκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 2009.
- Τατάκη Βασιλείου, *Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ χριστιανικὴ σκέψη*, έκδ. Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Ἀθήνα 1960.
- Χρήστου Παναγιώτη, *Ὁ Μ. Βασίλειος. Βίος καὶ πολιτεία. Συγγράμματα, θεολογικὴ σκέψις*, Ἀνάλεκτα Βλατάδων 27, έκδ. Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1978.
- Χρύση Ἀλεξάνδρου, *Ὁ στωικὸς Montesquieu. Νόμος καὶ ἐλευθερία*, έκδ. Πολύτροπον, Ἀθήνα 2008.